

se »naučiti« umrijeti? Poznato je da je »ars moriendi« u kršćanskoj perspektivi bila visoko cijenjena, osobito potkraj srednjega vijeka. Uključena su važna gledanja na smisao bolesti, trpljenja, sreće i života općenito, što je predmet razilaženja u modernom pluralističkom društvu. Ipak životni realizam nameće svima potrebu suočiti se s tim pitanjima. Osobito je korisno autorovo razlikovanje između »naravne« i »društvene« smrti. Mnogi su »društveno« mrtvi prije negoli »naravno« umru, i tu je izvor mnogih patnji za umiruće. I osobno i društveno treba prevladati onaj mentalitet koji smatra da je čovjek praktično »mrtav« kad više ne koristi društvu na vidljiv način.

Teolog Gisbert Greshake (ranije u Beču, sada u Freiburgu) nastoji zaokružiti problematiku iz perspektive »teologije smrti«. Teologija svakako tu ima što reći, barem vjerniku. Autor nije sklon prihvatiti gledište onih koji, kao L. Boros, vide u smrti vrhunac čovjekove slobode i samoostvarenja. On više voli vidjeti u smrti iskustvo ograničenosti i konačne nemoci, koje u Isusovoj smrti i uskrsnuću vidi izlazak iz besmisla smrti i konačnu čovjekovu nadu. A teolog moralist iz Mainza Johannes Reiter u zadnjem prilogu daje pregled sadašnje diskusije o eutanaziji. Riječ je i o medicinsko-pravnim pitanjima i o teološko-crkvenim, a sve na pozadini rasprava u Njemačkoj o zakonskim promjenama s obzirom na eutanaziju.

Knjzi su dodana slijedeća dva dokumenta: Smjernice savezne liječničke komore u vezi s eutanazijom (1979) i Rezolucija njemačkog društva za kirurgiju (1979). Riječ je o smjernicama profesionalne etike, posebice u vezi s pitanjem o »pomaganju pri umiranju«, popunjavajući one praznine koje još nisu obuhvaćene postojećim državnim zakonodavstvom u Njemačkoj.

Knjiga je veoma korisna za sve koji prate suvremenu etičku problematiku, a od posebne je važnosti za liječnike i ostalo zdravstveno osoblje, socijalne radnike, teologe i pravnike.

Marijan Valković

Christlicher Glaube in moderner Gesellschaft, Quellenband 2(32): *Im Bann der Natur*, Erarbeitet von Hoimar v. Dittfurth und Rudolf Walter. Mit einem Essay von Hoimar v. Dittfurth, Herder, Freiburg, 1985, str. 391; Quellenband 3(33): *Mit anderen zusammen leben*. Erarbeitet von Karin Walter. Mit einem Essay von Christian Graf von Krockow, Herder, Freiburg, 1986, str. 448.

O velikoj i svojevrsnoj enciklopedijskoj biblioteci »Kršćanska vjera u modernom svijetu« ugledne izdavačke kuće Herder u Freiburgu izvijestili smo u nekoliko navrata u BS (4/1982; 4/1984 i 3-4/1985). Ovo su dva posljednja »sveska izvora«, tako da je sada djelo zaokruženo: 30 tematskih svezaka (uključujući registar) i 7 »svezaka izvora«. U pripremi je didaktički priručnik za uporabu ove biblioteke.

Potanje o naravi cijelog djela i posebice o »svescima izvora« govorili smo u već objavljenim prikazima. Ova dva sveska na razini su ostalih pet »svezaka izvora«.

U svesku »Očarani prirodom« (*Im Bann der Natur*) imamo obilje prvorazrednih tekstova o odnosu čovjeka prema prirodi, od Biblije i Aristotela pa sve do naših dana. Knjigu su priredili Hoimar v. Dittfurth i Rudolf Walter, a uvodni esej napisao je Hoimar v. Dittfurth, jedno vrijeme profesor psihijatrije i neurologije u Würzburgu i Heidelbergu, a zatim samostalan pisac.

Tekstovi su podijeljeni u dvanaest poglavlja, a na kraju je imensko kazalo. Uvod u svako poglavlje čini nekoliko citata, nerijetko posve oprečnih, koji odmah pokazuju zagonetnost i višeznačnost prirode.

Redaju se biblijski pisci, stari mudraci i sveci, filozofi, pjesnici i književnici, moderni znanstvenici, vjernici i nevjernici, skeptici i cinici. Dvostruko lice prirode, njezina opasnost ali i privlačnost, njezina tajanstvenost, čovjekovo mjesto u njoj (pri dnu ili na vrhu?), značenje čovjekove tjelesnosti, da li vratiti se prirodi, da li vladati prirodom, kako je spoznati, kako živjeti s njom u miru, tajna materije, podrijetlo života, otkriće svemira i, konačno, katastrofa ili novo stvorenje — sve to dolazi u toliko varijanti koje nas čas zanose, a čas pritišću kao mora; jednom su racionalne i hladno znanstvene, a drugi put izraz mudrosti ili umjetničke intuicije.

Raspravljanja o materiji, životu, početku i kraju svemira i o čovjeku u njemu naći će u ovoj zbirci mnoštvo materijala za razmišljanje.

Dok ovaj svezak ima kao tematiku »prirodu«, slijedeći svezak pod naslovom »S drugima zajedno živjeti« obrađuje društvenu dimenziju čovjekovu (u prvom je svesku, prema jednoj terminologiji, »Umwelt«, a u drugom »Mitwelt«). Svezak je priredila Karin Walter, a uvodni esej i uvode pojedinim poglavljima napisao je Christian Graf von Krockow, profesor i publicist iz Göttingena.

U četrnaest poglavlja nanizani su raznovrsni tekstovi koji osvjetljavaju društvenu narav čovjeka u raznim oblicima i očitovanjima:

najprije o društvenosti kao takvoj, zatim o kulturi međuljudskih odnosa, o stavu pojedinog čovjeka prema ostalim ljudima, o agresivnosti (»Je li čovjek čovjeku vuk?«), o miru, o odnosima između muškarca i žene, o obitelji, o ljudskim generacijama, o radu, slobodnom vremenu i svečanostima, o širim društvenim zajednicama (domovina, grad, masa i, posebice, država), da bi se završilo s pogledom na »novu državu« (novi grad), čak u eshatološkoj dimenziji. Kao obično, počinje se i završava s biblijskim tekstovima (Prop 4,7-12: »Jao samome!«; Otk 21,1-8: »Novo nebo i nova zemlja«), kojih također ima i drugdje u knjizi, uz mnoštvo raznovrsnih autora, pogleda i pristupa. Oko dvjesto autora (šteta što nema imenskog kazala!) svih vremena i kultura došlo je do izražaja u ovoj zbirci, neki i više puta.

Ovakve zbirke vrijede i same za sebe kao čitanke, ali u nizu enciklopedijske biblioteke »Kršćanska vjera u modernom društvu« idu za nečim višim. Već esej na početku i uvodi u poglavlja žele im dati neku perspektivu. One su, u prvom redu, dopuna i proširenje onoga što je sistematski i znanstveno rečeno u onih temeljnih 30 svezaka. Potvrđuju utemeljenost iznesenih mišljenja (stoga »izvori«), a često daju naslutiti i mnogo više negoli je strogo znanstveno i racionalno obrađeno u temeljnom nizu. Stoga služe i kao potvrda i kao nadahuće, a često i kao pitanje koje se čovjeku nameće i koje ga nagoni na daljnja traženja.

Korisnici »enciklopedijske biblioteke« naći će u ovim zbirkama mnogo dopunskog gradiva, a one će biti od koristi i onima koji samo povremeno pročitaju neke tekstove. Bit će im poticaj za razmišljanje.

Marijan Valković

Paulus ENGELHARDT (ur.), *Glück und ge-
glücktes Leben. Philosophische und theolo-
gische Untersuchungen zur Bestimmung des
Lebensziels*, Matthias Grünewald, Mainz,
1985, str. 260.

Ova knjiga izišla je kao 7. svezak filozofskog odsjeka u seriji »Walberberger Studien«, koju izdaje Dominikanska visoka filozofsko-teološka škola (Akademija Alberta Velikog) u Walberbergu, SR Njemačka. Knjiga sadrži referate održane na simpoziju iste škole u jesen 1977. god. o »sreći i sretnom životu« kao cilj života, u filozofskoj i teološkoj perspektivi. Više razloga, među kojima i financijski, pridonijelo je ovako kasnom izlaženju knjige, ali prema riječima urednika to je bilo povodom da su referati doručivani, a poneki održani re-

ferat zamijenjen je novim prilogom. Knjiga time dobiva trajniju vrijednost.

Poznato je kako je Aristotel svoju etiku usredotočio oko pojma »blaženstva« ili sreće (»eudaimonia«), u čemu će ga slijediti i Toma Akvinski. No postoje razilaženja u poimanju sreće. Aristotel će reći: »Što se tiče same riječi slažu se gotovo svi; jer i svjetina i oni obrazovani kažu kako je to / najviše dobro / blaženstvo, pa poistovjećuju 'dobro živjeti' i 'dobro djelovati' s biti blaženim. Ali oko toga što je blaženstvo oni se razilaze, i u tome se svjetina ne slaže s mudracima« (NE 1.IV; 1095 a 17—22; Ladanov prijevod, str. 3). Danas bi Aristotel iako zaključio da se tzv. »mudraci« veoma razilaze u tom pitanju (Ortega y Gasset misli da danas »mudraca« i nemamo; njih su zamijenili specijalizirani »stručnjaci«). Po Freudu već i samo postavljanje pitanja o smislu života znak je neuroze. No unatoč takvim »mudracima« i običan čovjek osjeća, barem u boljim trenucima, da se problem ne da zaobići, o čemu svjedoči trajni povratak tog pitanja i u međuljudskim susretima i na teoretskoj razini (i marksisti nastoje uhvatiti se u koštac s tim pitanjem, iako još sporadično i ne baš s mnogo uvjerljivosti).

Osim urednikova uvoda knjiga sadrži osam priloga. U uvodu urednik označuje temeljne odrednice cijele diskusije: koliko je »sreća« čovjekovo djelo a koliko »dar odozgo« te koliko je ona privatna stvar a koliko utječu društveni čimbenici.

U prvom prilogu Karl Albert obrađuje pojam sreće kod Platona. Platon je o sreći raspravljao na više mjesta, posebice u »Filebu«, ali autor se u svom članku osvrće na »srednje dijaloge«, osobito na »Simpozij«. Po Platonu doživljaj sreće u vezi je s doživljajem lijepog, naročito kad je ono ukorijenjeno u vjerskim obredima (primjer eleuzijskih misterija). Sreća je tu kao udioništvo u božanskom životu. Taj pristup »blaženom životu« naći će nastavak u kršćanstvu (Augustin).

Nakon ovoga prvog i kraćeg priloga Günther Bien u svom članku (»Sreća«, »prva radost« i ljudska narav) proučava utilitarističku etiku J. Benthama i J. St. Millu, u kojoj sreća kruži oko pojma »užitka«, na pozadini Aristotelova nauka o blaženstvu i užitku. Iako od tradicionalnih triju dobara »bonum honestum, bonum utile, bonum delectabile«, Mill prva dva dobra podređuje trećemu, tj. užitku, to se ne smije uzeti u vulgarnom smislu. Mill kaže: »Bolje je biti nezadovoljan čovjek negoli zadovoljena životinja; bolje nezadovoljan Sokrat negoli zadovoljna budala.« Norma utilitarizma je sreća svih, a ne sreća samo pojedinca. Plemenit čovjek usrećuje druge, iako